

Абель Боннар

(член французької Академії)

Світ вчорашній і сьогоднішній.

(з французького)

Один з моїх читачів, молода людина, яка знає, що моя молодість вже давчо минула, написав до мене гарного й зворушливого листа. В цім листі м. і. він питає мене: який світ мені подобається більше — передвоєнний чи сучасний? Тому, що це питання видалося мені цікавим, хочу відповісти на нього. З початку я говоритиму про світ, якого він вже не міг пізнати.

Часи перед війною! Це правда, життя тоді було більш приємне ніж сьогодні. Воно було вільніше і простіше. Поверхня цієї останньої доби цивілізації була така яжна, немов пісок на морському березі, який вабить побігати по ньому босими ногами.

Тягар гроша не пригнічував наше існування. Було так багато способів брати життя, які вже тепер не є можливі. Людина зручна і обдарована трохи артистичним чуттям могла лярівувати поміж багатством і бідністю. Вона могла рівночасно уникнути клопотів, які потягає за собою багатство, і прикростей звязаних з бідністю. Щоправда, вона мусіла відмовитися від суєти широкого життя, але не позбавляючи себе жадної рафінованої насолоди. Мандрівки були легкі і не коштували багато. Не треба було роздумувати над ціною кожної розваги. Політика була вже досить підла, але вона ще не хвилювала і не затроювала ціле життя: ліниві душі не потребували перейматися нею; це останнє уважалося певною елеганцією. Були можливі безкросні студії і невинні забави; розгорталися як віяло години дозвілля. Молоді люди, по каварнях, після вечері горячково сперечалися про питання літератури, а коло першої години вночі, коли місто таке порожне, що в нім майже стільки прохожих, скільки пам'ятників, вони повертали до дому рецитуючи поезії.

Париж потопає на весні в свіжій і легкій піні каштанів. Він був не лише великою столицею, але рівночасно маленьким місточком і оце мале місто було більше варте як велике, в котре воно було вплетене. Гроші були чесно зароблені і не справляли прикрих несподіванок. Вкладаючи до кишені перед виходом з дому кілька люідорів, людина мала більше реальних можливостей, аніж маючи нині при собі пачку банкнотів. Тогочасний Париж мав свою душу, це був його „esprit“. Бульвар це був немовби закритий простір, а влучні дотепи довго лунали в нім. Кілька першоклясних реставрацій були блискучими репрезентантами французького смаку. В крамницях, які обслуговували світову еліту ви не знаходили того типу предметів, які пізніше названо люксусовими і які вдій-

сності є блискучою тандитою. Натомісць ви бачили там річі задумані зі смаком, виконані з досконалістю, які дають пізнати не лише талант, але і чесність виконавця. Пані з доброго товариства йшли до крамниць, щоб купувати, а не щоб, розсівшись там, продавати, як це ми бачимо сьогодні. Добре одягнена людина була майже завжди одночасно добре вихована. Існували ще люди, які нічого не робили, але одночасно вони не були непотрібами. Це були ті садівники мистецтв, які підтримували при життю певний соціальний чар.

Мені досі пригадуються вечорі повні грації і блискучих дотепів. Їх учасники зустрічалися з тим більшою приємністю, бо їх душі не були розчавлені буденними турботами. Сучасне було повне вічно-тревалим минулим. Це й було те, що складає цивілізацію. Цивілізація це є можливість жити в рамках такого легкого порядку, що його ваги майже не відчувається: як у фізичнім світі не відчуваємо тиснення повітря; це є можливість насолоджуватися в тіні високої моралі, немовби пити вино в саду, у ніг палаца; це зрештою можливість пливати в тиху погоду і бачити цілий час верхівя мистецтва, поезії і думки, немовби гребці, які скочають по приємній воді гірського озера і бачать в той же час верхівя гір в їх чудовій і ніжній красі.

Захоплений своєю темою, в той час як я малюю цей, щоправда трохи поблажливий, але, мені видається, всетаки правдивий, образ минулих часів я мало не допустився милої імпертиненції; бо я хотів додати: а ще існували тоді й жінки. Прощу вибачення в моїх читачок за невідповідний жарт. Я не сумніваюсь, що кількість дійсних жінок не зменшилася і нині. Хочу лише сказати, що тепер ці теплярні рослини мусять виростати на свіжій повітрі. Тоді їх захищали. Ніжні в своїх поглядах і усмішках. Обличча тогочасних жінок не мали того обнаженого вигляду як в сьогоднішних, що робить навіть найгарніших з них подібних до планет позбавлених атмосфери. Кохання могло розцвітати поволі: бо не треба собі уявляти, що кохання таке, як то нам змалювали в своїх драмах Расін чи Маріво, або Стендаль в своїх романах, знайдемо всюди незалежно від часу і місця. Кохання це мистецтво, таке саме як інше; коли немає більше аматорів малярства, або кухні, то зникає й чарівне мистецтво — бути щасливим чи нещасливим ізза нічого; залишилися лише кризи інстинкту; залишилися пристрасти прискороного темпа, в яких насолода без нюансів а сум без чару.

Дорогий юначе, не знаю яке вражіння лишилося у вас по прочитанню цих рядків, може бути, що образ цього недавно-минулого викличе у вас почуття жалю. Хоч ви і живете в сучасній добі, але не вистарчає жити в якійсь добі, щоби бути її сучасником. Можливо, ви думаєте, що в цій вчорашнім світі ваша душа розгорнулася ширше. Отже поспішаю вам сказати, що хоча той минулий світ мав на собі рештки позолоти, яка зникла сьогодні, я хочу однак щоб ви знали, що о

поміж обома тими світами я всежтаки волю нинішній.

Правда, той вчорашній світ хоронив у собі певні догідности цивілізації, але в тойже час він не мав ні одної з її засад. Зрезигована людина без протесту, неначе занурювалася в тім матеріяльнім світі. Вираз в игіднішежити панував у всіх розмовах. Я далекий від того, щоби судити людей за те, що за богато думають про своє щастя; я скорше своїм сучасникам мігби закинути, що замало думали про це; але вчора люди зробили з того щастя настільки низьку ідею, що вона викликала огиду. Соціалізм користувався престіжом, який тепер цілковито стратив; це не значить, що він перестав бути загрозою; але він не має сили спокушати. Перемога його можлива, як можливі всякі інші нещастя; але кожна людина зацікавлена в долі нашої цивілізації бачить, що триумф соціалізму — це загин людської особистости. Ці що мають на це інший погляд мають зрештою свій рай в двох кроках і нічого не перешкаджає їм поїхати до Росії і шукати власного обновлення в дійснім колективізмі...

В цім світі перед війною люди поклонялися тому, що звуть силами економіки і погоджувалися на те, що доля їх залежна від тих сил. Димарі фабрик немовби обіцяли невичерпану безнастанну продукцію. Тоді ліпше аніж тепер смакували останні витвори мистецтва; але зате будучина мистецтва видавалася більш грізнішою аніж тепер. Деградація людини, яка під покришкою голосних слів відбувалася в нас протягом цілого ХІХ століття, здавалася, досягала свого кінця. Міністри в неділю йшли відкривати пам'ятники, які не були гарні, людям, які не буди великими, бож велич, як відомо, була тим, що радикально-соціалістична партія ненавиділа найбільше. Людина абдикувала.

Сьогоднішній світ є темний, розхвильований, нещасливий, безформний, трагічний; але людина в ньому піднялася знову. Вона не погоджується більше з тим, що об доля її залежала від матеріяльних чинників. Видається немов найбільші генії людства збунтувалися проти долі, яку їм уготовлювали. Серед чорних хмар бачимо певні просвітки. Серед безлічі небезпек рід людський відзискує свободу рішати про свою будучину, а це є вже так багато, що пореважає багато недогідностей. Без сумніву, це пробудження різних національних ідей, яке ми спостерігаємо, робить світ зворохобленим і жорстоким, повним трагічних небезпек. Але найважливіше — це свідомість власної окремішности, яка прокинулася і тисячами способів проявляє себе; найважливіше, що ця свідомість святкує сьогодні свою весну, най це буде з початку весною тернів. Колись, коли сьогоднішні люди вже давно лежатимуть в могилі, це буде можливо весна квітів; ріжноманітність рас і націй знову виявлятиметься в прийнятій спосіб. На сьогодні це вже

богато, що жадна людська група не хоче дати себе поглинути неокресленому людству; то вже багато, що кожний захотів, рятуючи себе, захвати власний спосіб, як брати життя. Це почуття настільки сильне, що ми бачимо всюди, як народи звертаються до свого давноминулого і що вони більше охоче хапаються своїх варварських часів, аніж часів свого розцвіту і слави; вони відбирають своїм столицям славні назви, щоби заступити їх назвами з доби, коли вони були цілком невідомі. Це може видаватися смішним. Але це тому, що ці народи бачили, як близькі вони були до загибелі в огидній одноманітності; тому що бажали віддалитися від неї як найдалше. Народи хочуть вдержати це, що в них було найбільше суворого і найбільше жорстоко-особистого. Треба найжуватись, щоб мати певність, бути самим собою; людство не захотіло загинути в безформности.

Дорогий юначе, ви, що запитали мене і тепер читаєте мою відповідь — зрозумійте мене добре. Я не хочу всім тим сказати, що це все робить нашу добу приемною. Колиб я дав себе вести смакові, то ніщо не подобалося би мені менше аніж те, що нас зараз оточує. Бо я понад усе люблю цивілізацію, цебто стан, в яким людина остільки піднімається над собою, що видається немовби зміненою. Я лише кажу вам, що світ, в яким ви живете, є більш твердий і менш підлий, аніж той в яким ми жили. Він отвирає перед нами різні можливості — де доля загрожує і в той же час усміхається. Поміж аспектами які нам показує, є один незалежно від усього іншого, дуже гарний: це той бунт душ, які всюди прагнуть віддати себе великим цілям. Трагедії змушують нас пізнати чого ми є варті; тому хоча більшість людей боїться їх, наймужніші серед нас знаходять в них таємничу насолоду. Це відноситься в рівній мірі до осіб і до цілих народів. Поміж націями, що стали на ноги, Франція мусить знати чи вона також хоче жити, а в тій боротьбі, що відбувається всюди, кожен з нас мусить знати, що він любить понад усе і боротися за своїх богів. Навіть мистецтво, яке немов би є zagrożене в цій жорстокій добі, втрачить менше, аніж це може здаватися оскільки у підніжжя його вітварів, горяча любов кількох, заступить млявий і розлізлий культ великого числа. Фальшиві фрази роблять вже менше вражіння; все є більш оголене і більш правдиве; можливою стає знову дійсна велич. Ця небезпечна доба не дає нам жадних обіцянок, але за те вона дає можливості бути самими собою, і оскільки вона нам в чомусь іде назустріч, то не в тому що нам обіцяє, лише в тому на що нам дозволяє.